

Oversigter

1789 som borgerlig revolution

HISTORIESKRIVNING OG BEGREBSBRUG HOS GEORGES LEFEBVRE OG ALBERT SOBOUL

AF

BERTEL NYGAARD

Den franske revolution i 1789 og dens radikale eftervirkninger har ikke kun udstukket retningslinjerne på det moderne politiske landkort, men også været genstand for en omskiftelig og mangeartet historieskrivning.¹ En af de afgørende historikerdebatter i Vesteuropa efter Anden Verdenskrig handlede om den 'klassiske sociale tolkning' af den franske revolution.² Denne var fremherskende op gennem 1930'erne og i de første årtier efter Anden Verdenskrig. Dens fremmeste talsmænd var Georges Lefebvre og Albert Soboul, der i henholdsvis 1937-55 og 1967-82 besad det professorat ved Sorbonne-universitetet i revolutionens historie, som var blevet oprettet ved 100-årsjubilæet for begivenheden i 1889.

¹ Jeg skylder både Ulrik Langen og deltagerne i ph.d.-seminaret på Institut for Historie og Områdestudier ved Aarhus Universitet i marts 2005 tak for kommentarer til tidligere papirer om fransk revolutionshistoriografi.

² Historieskrivningen om den franske revolution skildres kort i Alice Gérard: *La Révolution française, mythes et interprétations (1789-1970)*, Paris 1970, og noget grundigere i tre værker: Olivier Bétourné m.fl.: *Penser l'histoire de la Révolution*, Paris 1989, Erich Pelzer (Hrsg.): *Revolution und Klio. Die Hauptwerke zur französischen Revolution*, Göttingen 2004, samt den historiografiske del af François Furet & Mona Ozouf: *Dictionnaire critique de la Révolution française*, Paris 1988. Mere specifikt til efterkrigsdebatten: William Doyle: *Origins of the French Revolution*, Oxford 1980, pp. 7-40, Walter Grab (Hrsg.): *Die Debatte um die Französische Revolution*, München 1975, Eberhard Schmitt (Hrsg.): *Die französische Revolution. Anlässe und langfristige Ursachen, Darmstadt 1973, samt Gary Kates; The French Revolution – Recent Debates and New Controversies*, London & New York 1998.

Deres tolkning var marxistisk inspireret, men lægger sig også op ad mentalitetshistorien samt tidligere, borgerligt-liberale revolutionstolkninger. Overordnet karakteriserede de den franske revolution som en 'borgerlig revolution', dvs. som en sejr for et kapitalistisk borgerskab og for kapitalistiske samfundsforhold mod aristokratiet og de overleverede feudale træk. Dermed videreførte de en linje i både liberale og socialistiske revolutionstolkninger, der gik helt tilbage til revolutionens egen tid. Men som noget nyt udviklede de et systematisk 'fra neden'-perspektiv på revolutionens historie. De ønskede at tage udgangspunkt i de jævne folkelige bevægelseres mentaliteter og handlinger snarere end i de elitekonflikter, strukturer og ideologier, som tidligere historikere fokuserede på.

Fra 1950'erne og frem blev netop begrebet 'borgerlig revolution' anfægtet af såkaldt 'revisionistiske' historikere, først englænderen Alfred Cobban, siden især franskmanden François Furet.³ Furet angreb i 1971 Soboul for med klassekampsbegrebet at underkaste historien en 'neo-aristotelisk kirurgi', hvorefter samfundsklasserne optrådte som 'metafysiske kategorier', skåret til efter en teoretisk prokrustesseng.⁴ Med denne 'degraderede marxisme' som sociologisk forklaringsramme havde Soboul ifølge Furet udviklet et politisk 'neo-jakobinsk' og 'leninistisk' forsvar for republikanske værdier, som samtidig fremstillede den franske revolution i 1789 som en optakt til den russiske i 1917.⁵

Som det måske allerede fornemmes, dækkede denne strid over divergerende tilgange til både politik, samfundsanalyse, historiefaglighed og historiebrug. På det historiefaglige plan blev hovedresultatet en bevægelse bort fra socialhistoriske analysestrategier. I stedet trådte på den ene side mere traditionel empirisk kortlægning af politisk historie, på den anden side de diskursanalytiske alternativer, som Furet indvarslede.⁶ Som sådan var de revolutionshistoriske diskussioner en vigtig

³ Cobban: *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge 1964. Furet: *Penser la Révolution française*, Paris 1989 (opr. 1978), p. 129. Betegnelsen 'revisionisme' antyder, at der er tale om en gruppe historikere, der er forenet om én bestemt tolkningsmåde, og at det, der 'revideres', er én ortodoks og absolut dominerende tolkning. Begge dele må betvivles. Jeg anvender dog betegnelsen, fordi den er alment udbredt og dermed bekvem.

⁴ Furet *Penser*, p. 147, 149.

⁵ Op.cit., pp. 144, 206, 155, jf. også pp. 30, 148.

⁶ At henvise fyldestgørende til 'revisionisme'-litteraturen ville være umuligt. Man nærmer sig dog et repræsentativt udsnit af tolkningsmåder i antologien Keith Michael Baker (ed.): *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Vol. 1: The Political Culture of the Old Regime*, Oxford 1987. Om Furets stilling i den franske debat omkring revolutionens 200-år: Steven Kaplan: *Farewell, Revolution: The Historians' Feud: France 1789/1989*, London 1995.

brik i de historieteoretiske udviklinger generelt. Dette videnskabshistoriske skift har desuden bidraget til vidtrækkende forandringer også i bredere sociale forståelser af den franske nationale arv og af den europæiske modernitets historiske rødder.

Imidlertid har denne udvikling medført en generel og ofte forhastet afvisning af de ældre sociologisk orienterede historikers bidrag. Dermed affærdiges på forhånd de værdier, der kunne ligge i deres resultater og deres tilgang – ikke kun som en forgangen analysemåde, men også som en udfordring til de kultur- og diskursorienterede strømninger, som i dag alt for ofte antages ganske at have besejret de ældre socialhistoriske tilgange. Mere forenklet udtrykt: Måske er det på tide at erstatte den antimarxistiske kulturhistories blinde selvforherligelse med en kyndigere stillingtagen, der giver mulighed for konstruktiv selvkritik. Én af vejene hertil er en stadig kritisk, men konstruktiv tilegnelse af så forkætrede socialhistorikere som Lefebvre og Soboul.

En sådan analyse er denne artikels anliggende. Tre elementer kombineres: 1) en historiografisk afsøgning af, hvad de to skrev og mente, sammenlignet med tidligere og samtidige revolutionshistorikere; 2) en kritisk analyse af nogle af de kategorier og tolkninger, som er centrale i deres opfattelse, især klassebegreber og samfundstypologiske bestemmelser som 'borgerskab', 'aristokrati', 'kapitalisme', 'feudalisme' samt deres opfattelse af forskellige 'folkelige' historiske aktører, dvs. sansculotterne og bønderne; og 3) en vurdering af mulighederne for at inddrage aspekter af deres tilgange og resultater som nutidig historieteoretisk eller forskningsprogrammatisk udfordring. De tre elementer udvikles sideløbende i det følgende.

Lefebvre, Soboul og socialhistorien

Lefebvre blev fra sidst i 1920'erne en central figur i det historikermiljø på universitetet i Strasbourg, hvor også Annales-skolens to grundlæggere, Lucien Febvre og Marc Bloch, færdedes. Lefebvres tilgang har en del til fælles med disses understregning af totalhistorie og mentaliteter, men han kombinerer dette med fokus på mere specifikke begivenheder, historiske brud og konflikter, anskuet 'fra neden'. I den egenskab blev hans indsats banebrydende for de senere britiske marxisters perspektiv på historien 'fra neden og op': E.P. Thompson, Eric Hobsbawm, Rodney Hilton, George Rudé og andre – et perspektiv, der også var drivende for andre vigtige revolutionshistorikere i Lefebvres kølvand som tyskeren Walter Markov og nordmanden Kåre Tønnes-

son.⁷ Hans senere værker omfatter lærebøger, synteser og et utal af artikler, hvoraf mange blev publiceret i det af ham redigerede revolutionshistoriske tidsskrift, som var knyttet til revolutionsprofessoratet i Paris: *Annales historiques de la Révolution française*.

Soboul, hvis arbejder er skrevet fra 1950'erne og frem til hans død i 1982, blev den egentlige prygelknaibe for de 'revisionistiske' historikere. Hans forskningsmæssige hovedværk er doktorafhandlingen fra 1958 om bevægelser blandt sans-culotterne, den socialt lavest placerede blandt revolutionens vigtige aktørgrupper.⁸ Det mest udbredte (og udskældte) værk er dog den generelle fremstilling af revolutionens historie, *Précis d'histoire de la Révolution française*, som udkom i mangfoldige oplag og oversættelser.⁹ Ved siden af denne klassiker rummer hans forfatterskab også både kortere og længere almene fremstillinger af perioden, samt en mangfoldighed af kilde- og dokumentsamlinger og artikler.

Historiografisk ligger de to tolkninger af revolutionen som borgerskabets befrielse i forlængelse af tidligere århundreders civilisationshistorie. De idéhistoriske rødder går tilbage til 1700-tallet, i særdeleshed den

⁷ Jf. Lawrence H. Davis: *Georges Lefebvre: Historian and Public Intellectual, 1928-1959* (upubl. ph.d.-afhandling), 2001; James Friguglietti: *Bibliographie de Georges Lefebvre*, Paris 1972; Richard Cobb: *A Second Identity*, London 1969, pp. 84-100; Gordon H. McNeil: 'Georges Lefebvre 1874-1959', in: S. William Halperin (ed.): *Some 20th-Century Historians*, Chicago 1961; Beatrice Hyslop: 'Georges Lefebvre, Historian', *French Historical Studies*, Vol. 1, No. 3, 1960, pp. 265-282; Soboul: 'Georges Lefebvre (1874-1959), historien de la Révolution française', in idem: *Comprendre la Révolution. Problèmes politiques de la Révolution française*, Paris 1981; Godechot, op.cit., pp. 285-349. R.R. Palmer: 'Georges Lefebvre. The Peasants and the French Revolution', *Journal of Modern History*, Vol. 31, no. 4, 1959, pp. 329-342. Til forbindelsen med Bloch og Febvre: Troian Stoianovich: *French Historical Method: The Annales Paradigm*, Ithaca & London 1976, p. 79; Peter Burke: *The French Historical Revolution: The Annales School 1929-89*, Cambridge 1990, p. 115; Carole Fink: *Marc Bloch: A Life in History*, Cambridge 1989, p. 111. Om relationen til de britiske marxister: Harvey J. Kaye: *The British Marxist Historians*, Oxford 1984. Jf. desuden George Rudé: *The Crowd in the French Revolution*, Oxford 1959, Markov & Soboul: *Die Sansculotten von Paris: Dokumente zur Geschichte der Volksbewegung 1793-1794*, Berlin (øst) 1957, samt Tønnesson: *La défaite des sans-culottes: Mouvement populaire et réaction bourgeoise en l'an III*, Oslo 1959.

⁸ Soboul: *Les sans-culottes parisiens en l'an II: Mouvement populaire et gouvernement révolutionnaire 2 juin 1793 – 9 thermidor an II*, Paris 1958. En forkortet udgave udkom i 1968. Om Soboul: Bétourné, op.cit., pp. 79-86; Claude Mazauric: *Un historien en son temps. Albert Soboul (1914-1982)*, Narosse 2004; Michel Vovelle: 'La place d'Albert Soboul dans l'histoire de la Révolution française', *La pensée*, No. 230, 1982, pp. 6-17. Kritiske analyser af hans tilgang findes i Furet Penser samt i Gregor McLellan: *Marxism and the Methodologies of History*, London 1981, pp. 175-202; Geoffrey Ellis: 'The 'Marxist Interpretation' of the French Revolution', *The English Historical Review*, Vol. xciii, 1978, pp. 353-376, og Jack Amariglio & Bruce Norton: 'Marxist Historians and the Question of Class in the French Revolution', *History and Theory*, Vol. 30, No. 1, 1991, pp. 37-55.

⁹ Soboul: *Précis d'histoire de la Révolution française*, Paris 1972 (opr. 1962). Mazauric Soboul, pp. 44f.

Adam Smith-inspirerede Antoine de Barnaves analyse af revolutionen fra 1791. Deres revolutions- og klasseforståelse har derimod aner i 1800-tallets romantisk-liberalistiske videreudviklinger heraf hos blandt andre François Guizot og François-Auguste Mignet.¹⁰ Samtidig rummer deres tolkning elementer af en kritisk venstreorienteret strøm i revolutions-tolkningen, løbende fra jakobinerne selv over bl.a. Louis Blanc og Karl Marx i midten af det 19. århundrede til senere marxister som Karl Kautsky og Jean Jaurés.¹¹ Fra denne brede tradition hentes begreber til belysning af revolutionens indre konflikter, i en glidende overgang fra klassebegreber til plebejiske bestemmelser af 'folket'. Ved denne makrosociologiske og socialkritiske tradition adskiller de sig markant fra konservative revolutionstolkninger, fra Joseph de Maistre i revolutionens samtid til blandt andre Hippolyte Taine i 1800-tallets anden halvdel, Augustin Cochin op til Første Verdenskrig, Pierre Gaxotte i årtierne derefter og visse træk i Furets skrifter fra 1960'erne og frem.¹²

I forholdet til den marxistiske tradition består i det mindste en gradsforskel mellem Soboul og Lefebvre. Den førstnævnte var mangeårigt medlem af det franske kommunistparti og anvendte ret ofte traditionelle marxistiske begreber, om end han afviste at have tilsluttet sig en bestemt historiefilosofi.¹³ Lefebvre var ikke partimedlem, men var især efter Anden Verdenskrig at finde inden for den alment marxistisk inspirerede kultursfære omkring kommunistpartiet.¹⁴ Han erklærede sig tidligt positiv over for en marxistisk historieopfattelse, men foretrak betegnelsen 'den økonomiske tolkning af historien', fordi den vanlige betegnelse 'materialisme' forekom ham at signalere metafysik.¹⁵

Både Lefebvre og Soboul tog afstand fra mekaniske forståelser byggede på økonomisk determinisme. Lefebvre skriver med eftertryk, at

¹⁰ Barnave: *Introduction à la Révolution française*, Paris 1960 (opr. 1792); Guizot: *Histoire générale de la civilisation en Europe*, Paris; Mignet: *Histoire de la révolution française*, Bruxelles 1844 (opr. 1824). Jeg har analyseret disse skrifter nærmere i min ph.d.-afhandling: Bertel Nygaard: *Borgerlig revolution. Et begrebs dannelse undersøgt gennem politisk teori og historieskrivning*, Århus 2007.

¹¹ Blanc: *Histoire de la Révolution française*, 12 bd., Paris 1847-67; Kautsky: *Die Klassengesetzte im Zeitalter der französischen Revolution*, Stuttgart 1908 (opr. 1889); Jaurès: *Histoire socialiste de la Révolution française*, 7 bd., Paris 1969-73 (opr. 1900-1904). Jf. også Bertel Nygaard: *Fortidens poesi. Karl Marx' opfattelse af den franske revolution*, Århus 2005.

¹² Maistre: *Considérations sur la France*, Lyon 1872 (opr. 1796); Taine: *Les origines de la France Contemporaine: La Révolution*, (6 bd.) Paris 1929-30 (opr. 1878-1884); Cochin: *Les sociétés de pensée et la démocratie: Études d'histoire révolutionnaire*, Paris 1921; Gaxotte: *La Révolution française*, Paris 1988 (opr. 1928).

¹³ Mazauric Soboul pp. 18 & 101.

¹⁴ Jf. Davis, op.cit.

¹⁵ Lefebvre: *Réflexions sur l'histoire*, Paris 1978, p. 228. Jf. også f.eks. Lefebvre: *Études sur la Révolution française*, Paris 1954, pp. 263, 248.

historien må forstås 'dialektisk', som et produkt af interaktion mellem mangfoldige faktorer, dvs. ikke kun økonomien.¹⁶ Og i en kritik af den rent økonomiske historie bemærker han, at historien må have mennesket – 'det levende, lidende menneske' – i centrum.¹⁷ Det fremmeste metodiske krav for historiefaget må ifølge ham være »l'érudition« (lærdommen), hvilket for ham først og fremmest betød det solide kildearbejde. Men samtidig, pointerer han, må historieskrivningen søge at nærme sig selve 'livet'.¹⁸ Her findes med andre ord et krav om syntese og levendegørelse båret frem af detailforskning.¹⁹

Soboul tilsluttede sig lignende idealer. Så frem for nogen rent økonomisk historie eller en simpel økonomisk determinisme er deres ideal en *total* historie, som kan belyse alle sider af menneskelivet i en bestemt historisk sammenhæng: ikke kun politik eller økonomi, men det materielle liv, den sociale struktur og ideernes bevægelser som et samlet, af historikeren rationelt bearbejdet hele.²⁰

Udtrykt i disse brede vendinger synes der ikke at være nogen afgørende teoretiske uoverensstemmelser mellem marxismens og *Annales*-skolens faglige idealer. Dog afgrænser Soboul sig over for de senere *Annales*-historikers udgangspunkt i forholdsvis stabile sociale strukturer med stærk indre kohæsion, f.eks. Fernand Braudels tanker om *la longue durée*. Heroverfor fremhæver han indre sociale modsætninger, kampe, brud, forandring og diskontinuitet.²¹

Imod alt for rationalistiske eller strukturalistiske historieopfattelser erklærer både Soboul og Lefebvre at ville finde sandsynligheder og 'tendentielle love'.²² Delhistoriernes specificitet og helheden afhænger af hinanden, skriver Soboul.²³ Denne bestræbelse på enhed mellem det

¹⁶ Lefebvre *Réflexions*, p. 150.

¹⁷ Lefebvre *Réflexions*, pp. 40, 122, Lefebvre *Études*, p. 152.

¹⁸ Lefebvre *Réflexions*, p. 64.

¹⁹ Denne fordring om en 'levende' historie bringer for danske historiografer måske mindelser om Kristian Erslevs sene skrift om historieskrivning [*Historiske Afhandlinger*, bd. 2, Kbh. 1937, pp. 229f]. I sin oprindelse er det et romantisk moment, der findes hos bl.a. Jules Michelet, François Guizot og Thomas Macaulay i begyndelsen og midten af 1800-tallet. Det er desuden tankevækkende, at det samme krav kan genfindes et århundrede senere, ikke kun hos Lefebvre og Soboul, men også hos den britiske marxistiske revolutionshistoriker Christopher Hill. Han beklagede i sin samtids historieskrivning tabet af den poetiske fornemmelse, som man kunne findes hos f.eks. Macaulay [Hill: 'Marxism and History', *The Modern Quarterly*, Vol. 3, 1948, pp. 52-64, her 59f].

²⁰ Jf. Lefebvre *Réflexions*, pp. 61-70; Soboul: *Comprendre la Révolution. Problèmes politiques de la Révolution française*, Paris 1981, pp. 343-345.

²¹ Soboul: *La Civilisation et la Révolution française*, bd. 1, 1970, p. 34.

²² Soboul *Comprendre*, p. 343, der bl.a. citerer Lefebvre.

²³ Op.cit., pp. 344f.

almene og det særegne finder en særlig form i deres historiske undersøgelser, hvor det mest samlende begreb er: 'borgerlig revolution'.

1789 som borgerlig revolution: én eller flere?

Begrebet danner udgangspunkt for de syntetiserende fremstillinger hos begge historikere. Selv om oprøret begynder hos adelen og i sin senere udvikling omfatter alle befolkningslag, kan den franske revolution ifølge Lefebvre overordnet sammenfattes som en »révolution bourgeoise«. Først med borgerskabets intervention i 1789 begynder revolutionen i 'egentlig forstand'.²⁴ Revolutionen har ifølge Lefebvre langsigtede årsager i modsætningen mellem den nedarvede aristokratiske sociale struktur og en ny, borgerlig form for erhverv og ejendom, som skabte den nye klasse, bourgeoisiet:

(...) la renaissance du commerce et de l'industrie avait créé, chemin faisant, une forme nouvelle de richesse, la richesse mobilière, et une nouvelle classe, la bourgeoisie (...).²⁵

Soboul understreger dette kraftigere og hyppigere end Lefebvre.²⁶ I sidste ende, skriver han – idet han benytter de klassiske marxistiske termer – må revolutionen forklares ved en modsætning mellem produktivkræfterne og produktionsforholdene.²⁷ Den afskaffede de feudale levn, de royale monopoler og de indre toldgrænser og skabte et forenet hjemmemarked, hvilket fremskyndede overgangen fra 'feudalisme' til kapitalisme.²⁸ Resultatet blev et kapitalistisk samfund, hvori den gamle handelskapital var underordnet den direkte produktionsbaserede.²⁹

Revolutionens væsentligste sociale grundlag var ifølge Soboul modsætningen mellem et dekadent aristokrati, der hægede om sine privilegier, og et fremvoksende bourgeois, der havde anderledes sociale og økonomiske interesser og en hertil svarende anti-aristokratisk ideologi.³⁰ Det borgerlige gennembrud, som revolutionen medførte, havde

²⁴ Lefebvre: *Quatre-vingt-neuf*, Paris 1939, pp. 99, 42.

²⁵ Lefebvre *Quatre*, p. 5.

²⁶ Soboul: 'Classes et luttres de classes sous la Révolution française', *La pensée*, no. 53, 1954, pp. 39-62, her, p. 48.

²⁷ Soboul *Précis*, p. 8.

²⁸ Soboul *Précis*, p. 520. Anførselstegnene findes hos Soboul selv, af årsager, som bliver berørt længere nede. Jf. også Soboul *Comprendre*, p. 337.

²⁹ Soboul *Sans-culottes* (1958), pp. 1034f. Jf. Soboul *Comprendre*, p. 349.

³⁰ Soboul 'Classes...', p. 48. Soboul *Précis*, pp. 471, 38. Soboul: *La Révolution française*, Paris 1978, p. 30.

således dybtliggende og langtrækkende årsager og var i den forstand uundgåeligt (»inéluçtable«).³¹

Helt reduceres til bestemmelsen 'borgerlig revolution' kan den franske revolution dog ikke. Lefebvre skriver, at borgerskabets fremvækst udgør revolutionens 'inderste årsag', men ikke forklarer alle dens kendetegn.³² Mens revolutionen i sin mest almene forstand var »le couronnement d'une longue évolution économique et sociale qui a fait la bourgeoisie la maîtresse du monde«, var den samtidig præget af mangfoldighed. Mod blandt andre Jean Jaurès' opfattelse af den franske revolution som én borgerlig revolution bemærkede Lefebvre, at den rummede flere revolutioner. Ikke kun de mest umiddelbare årsager, men også dens dybereliggende grunde (»les causes profondes«) var mere komplekse, end Jaurès forestillede sig omkring år 1900.³³

Denne spænding mellem revolutionens principielle borgerlige enhed og samfundsklassernes skiftende betydning i dens konkrete mangfoldighed ses i Lefebvres syntetiserende fremstillinger. I den klassiske, forholdsvis korte *Quatre-vingt-neuf* fra 1939 skildres fire distinkte revolutioner i 1788-89, relateret til hver sin samfundsgruppe:

Aristokratiet indledte revolutionen ved at kæmpe for at genvinde den politiske status, det var blevet frataget under Ludvig 14. Aristokratiets alliance med borgerskabet i denne kamp brød dog sammen, og op til dannelsen af generalstænderforsamlingen i juni 1789 førte *borgerskabet* sin egen kamp mod aristokratiet. Over for den aristokratiske reaktion, som i juli 1789 søgte at opløse den borgerligt dominerede stænderforsamling havde borgerskabet dog selv behov for at alliere sig med de lavere lag for at kunne nedkæmpe kupforsøget. Hermed indledtes den *folkelige* revolution, hvis mål var i alliance med borgerskabet at løse byarbejdernes og småhåndværkernes voksende økonomiske problemer.³⁴ Endelig var der i 1788-89 uafhængigt af dette opstået et landsdækkende *bondeoprør* mod jordaristokratiets udpumpning af naturalie- og arbejdsrente. Dette oprør fortsatte indtil 4. august 1789, da adelens traditionelle privilegier blev afskaffet, hvormed den sidste aristokratiske bastion faldt.³⁵

Inden for denne firleddede ramme skildrer Lefebvre da også revolutionen som en kæde af kontingente begivenheder, dvs. den var defineret og fremkaldt af specifikke omstændigheder, der ikke uden videre

³¹ Soboul *La Révolution*, p. 22.

³² Lefebvre *Quatre*, p. 6. Jf. Soboul *La Révolution*, p. 22.

³³ Lefebvre *Études*, pp. 246-248. Jf. tilsvarende i Soboul *La Révolution*, p. 23.

³⁴ Lefebvre *Quatre*, pp. 57ff, 125ff.

³⁵ Lefebvre *Quatre*, pp. 147ff.

kan sammenfattes i ét begreb. At den afgørende styrkelse af borgerskabet antog en så voldsom form i Frankrig, skyldtes ifølge Lefebvre primært, at den franske adel ikke som f.eks. sine engelske ligestillede i 1600-tallet søgte kompromis, men derimod forsøgte både at genvinde magten over kongen og holde borgerskabet nede.³⁶ Ej heller var revolutionen ganske uundgåelig – det skyldes styrets specifikke karakter og dets autoritetskrise, herunder kongens talentløshed, at revolutionen ikke blev afværget gennem politiske og økonomiske reformer.³⁷ Det er endvidere usikkert, om revolutionen havde kunnet gennemføres, hvis ikke den akutte finansielle krise og truslen om brødmangel i kølvandet på den dårlige høst i 1788 havde øget de lavere samfundslags vilje til at kæmpe sammen med bourgeoisiet.³⁸ Den finansielle krise var atter umiddelbart et resultat af rigets engagement i den amerikanske uafhængighedskrig på koloniernes side.³⁹ I det hele taget er hele Lefebvres omfangsrige synteseværk fra 1950, *La Révolution française*, der dækker udviklingen fra 1789 til Napoleons kup i 1799, langt rigere på faktuelle detaljer end på typologiske bestemmelser. Det sammenfatter revolutionsårenes særlige forhold på både inden- og udenrigspolitiske, militære, samt ideologiske og socioøkonomiske områder.

Sobouls generelle fremstillinger følger i store træk Lefebvres analyse, skønt han i højere grad end denne opererer med sociale grupper og lag som aktører og visse steder knytter tydeligere an til et traditionelt marxistisk begrebsapparat. Imod de 'revisionistiske' historikere understreger Soboul også kraftigere end Lefebvre, at der trods de forskellige bevægelser ikke var tale om indbyrdes uafhængige fragmenter, men om »une seule [révolution], bourgeoise et libérale, à soutien populaire«. ⁴⁰

En vis flertydighed står tilbage med hensyn til, om revolutionen var én borgerlig revolution eller mange revolutioner, heriblandt en række ikke-borgerlige Tilsvarende flertydigheder kan fremdrages ved analyse af nogle af de to historikers centrale begreber inden for det spektrum, der dækker hovedkategorien 'borgerlig revolution'.

³⁶ Lefebvre *La Révolution* (1957), pp. 2, 107. Jf. Lefebvre *Quatre*, p. 24.

³⁷ Lefebvre *Quatre*, p. 29; Soboul *Quatre*, p. 29.

³⁸ Lefebvre *Quatre*, p. 114. Jf. Lefebvre *Études*, p. 247; Soboul *La Révolution*, pp. 23-29.

³⁹ Lefebvre *Quatre*, p. 24. Jf. Soboul *La Révolution*, p. 29.

⁴⁰ Soboul *Comprendre*, p. 343. Allerede i en tidlig artikel hævdede Soboul, at revolutionen som borgerlig revolution var »une«, én enhed, men tilføjer straks, at den også er »un fait complexe« [Soboul 'Classes...', pp. 48, 49]. Jf. også Soboul *La Révolution*, p. 22: »La Révolution française est 'un bloc': anti-féodale et bourgeoise à travers ses péripéties diverses.« Også her skelner han dog mellem revolutionens »causes profondes« og mere specifikke »divers facteurs«.

Klassebegreber og samfundstyper

Man kan begynde med deres brug af 'bourgeois' og 'aristokrati' som klassebegreber. Selv om både Lefebvre og Soboul skildrer bourgeoisiet som ledende, understreger de samtidig, at det var en sammensat klasse, og inddeler den i en række undergrupper: rentierer, folk i liberale erhverv (bl.a. advokater), samt det nye handels- og produktionsborgerskab.⁴¹ Om end bourgeoisiet besad visse ideologiske redskaber til brug i en kamp mod aristokratiet, havde det ingen klare revolutionære intentioner forud for revolutionen.⁴² Tværtimod forsøgte bourgeoisiet op til 1789 at imitere aristokraternes levevis og deres kulturelle normer.⁴³ Og ikke kun adelen, men også borgerskabet berigede sig på jordejendom, hvorfor adel og borgerskab havde en vis fælles interesse i at forhindre bøndernes oprør, selv om bourgeoisiet nemmere kunne presses til at ophæve de feudale restriktioner.⁴⁴

Aristokratiet beskrives som stort set identisk med den parasitære adel.⁴⁵ Denne adel skildres imidlertid samtidig som uensartet og uden nogen klar bevidsthed om sin egen rolle som samfundsklasse.⁴⁶ Både Lefebvre og Soboul bemærker, at en gruppe liberale adelige bevægede sig i retning af bourgeoisiet, delte dets økonomiske interesser og i nogen grad dets politiske udsyn.⁴⁷

Demarkationen mellem aristokrati og bourgeoisie behæftes således med væsentlige forbehold for begges vedkommende. For så vidt kan de senere 'revisionistiske' historikers afvisning af klasseanalysen næppe hævdes at stå for noget absolut nyt, men er snarere en udvidelse af eksisterende forbehold og ophøjelse af dem til selve udgangspunktet for revolutionsanalysen.

Klasseanalyserne er ikke isolerede generaliseringer hos Lefebvre og Soboul, men har rødder i deres opfattelser af sociale dybdestrukturer: kapitalisme og feudalisme.

Heller ikke disse størrelser fremstilles dog helt entydigt i deres værk som grundlag for revolutionen. Antagelserne om en kapitalistisk udvikling i Frankrig forud for revolutionen behæftes med forbehold. Lefeb-

⁴¹ Soboul *La Révolution*, pp. 31-37. Jf. Lefebvre *Quatre*, pp. 46-51, samt Soboul *Comprendre*, p. 335, der over for revisionisterne bemærker: »La bourgeoisie était, sans aucun doute, diverse et multiple: rarement une classe sociale est homogène. Mais la bourgeoisie était une aussi.«

⁴² Soboul *Précis*, p. 58.

⁴³ Lefebvre *Quatre*, p. 52.

⁴⁴ Soboul *Précis*, pp. 119f; jf. pp. 120-123, samt Lefebvre *Quatre*, p. 211.

⁴⁵ Soboul *Précis*, p. 22; Lefebvre *Quatre*, p. 12.

⁴⁶ Soboul *Précis*, p. 23, 25.

⁴⁷ Soboul *Précis*, p. 24, 25. Jf. Lefebvre *Quatre*, pp. 17f, 190.

vre bemærker, at Frankrig op til revolutionen stadig var domineret af et forholdsvis tilbagestående landbrug, og at en industriel kapitalistisk udvikling ikke havde slået igennem.⁴⁸ Soboul peger ligeledes på en manglende produktivitetsudvikling i det før-revolutionære franske landbrug og ser heri en 'direkte konsekvens af den rurale økonomis sociale struktur'.⁴⁹ Hans brug af det abstrakte begreb om 'produktivkræfterne' som væsentlige determinationsfaktorer 'i sidste ende' træder således i baggrunden i forklaringen af de før-revolutionære agrare forhold. I stedet fremstår produktionsforholdene (forstået omtrentligt som sociale og økonomiske relationer, snarere end som nogen rent teknisk eller kvantitativt målbar størrelse), som afgørende i dette enkelttilfælde. Både han og Lefebvre understreger dog samtidig, at visse træk af en industriel kapitalisme viste sig i det gamle styres sidste år i form af udbredelsen af hjemmeindustri og forlagsproduktion. Disse fænomener skildres som resultatet af polarisering af sociale forhold i agrarsektoren.⁵⁰

En højtudviklet kapitalistisk produktion synes altså ikke i nogen umiddelbar forstand at udgøre årsagen til revolutionens udbrud, i hvert fald ikke inden for Frankrigs grænser. På dette felt kan dog spores en vis ændring hos Soboul: Mens han i de tidlige værkers mere almene passager – som de ovenfor refererede – tilskrev borgerskabet en samlet klasseintention om at omvælte samfundet i kapitalistisk retning, så lagde han fra omkring 1970 mere vægt på revolutionens borgerlige karakter som en *utilsigtet konsekvens* af revolutionen.⁵¹ Det hang sammen med en ny vægtning i hans revolutionsopfattelse: Bønderne blev nu set som udslagsgivende revolutionær aktør – et forhold der tages op til drøftelse lidt senere i denne artikel. Noget klart brud i hans værk er der dog ikke tale om her; snarere synes han at have draget konsekvensen af de mere specifikke forhold, han og Lefebvre hele tiden havde bemærket.

'Kapitalismen' dækker hos dem begge en bestemt produktionsmåde, en historisk afgrænset enhed af en bestemt type produktionsforhold, der svarer til et bestemt udviklingsniveau i produktivkræfterne. Det drejer sig således hverken om handel og berigelsestrang som sådan eller om en fremherskende industriel produktionsform, men snarere om en samfundsmæssig helhed, som er kendetegnet ved en generalisering af vareproduktionen og ved forholdet mellem lønarbejde og kapital, og som historisk følger efter feudalismen. Ingen af de to historikere gør

⁴⁸ Lefebvre *Quatre*, p. 48; Lefebvre *Études*, pp. 159, 168.

⁴⁹ Soboul *Précis*, p. 50.

⁵⁰ Soboul *Précis*, p. 36. Lefebvre *La grande peur de 1789*, Paris 1970 (opr. 1932), pp. 7-14.

⁵¹ Jf. f.eks. den skarpe kontrastering af revolutionens »résultats« og »[les] intentions de ses partisans« i Soboul *La Révolution*, p. 337.

dog meget for præcist at udfolde denne abstrakte konception. Tværtimod bruges den lidt flydende i deres værker.⁵²

Brugen af begrebet 'feudalisme' om den samfundstype, der blev negeret i revolutionen, adskiller sig fra den udbredte snævrere brug af feudalismebegrebet, hvor det er specifikke politisk-juridiske forhold mellem en herremand og hans vasaller, der beskrives. Den middelalderlige feudale institution havde i vidt omfang været opløst århundreder før revolutionen, medgiver både Soboul og Lefebvre. I en international diskussion om overgangen til kapitalisme anfører Lefebvre, at man derfor burde afgrænse feudalismebegrebets *brug* til dets middelalderkontekst. Til det umiddelbart prækapitalistiske samfund i f.eks. Frankrig i 1700-tallet burde man i stedet anvende f.eks. begrebet 'godsproduktion'.⁵³

Soboul forsvarer derimod en mere omfattende brug af ordet 'feudalisme' som betegnelse for det prærevolutionære samfund i Frankrig. Han tager her udgangspunkt i ordets brug hos revolutionstidens bønder:

... la féodalité, c'était, dans cette langue un peu emphatique du XVIIIe siècle, la *servitude de la terre*, (...) les rentes foncières inaliénables, les redevances perpétuelles, les lods et ventes, les dîmes aussi, bref *le complexum feudale* des juristes.⁵⁴

At bønderne således opfattede livegenskabet som en art latent virkelighed, lader sig ikke belægge direkte, men kan ifølge Soboul sandsynliggøres via kollektive erindringer, som blev overleveret langt op i 1800-tallet, hvor frygten for en feudal reaktion ofte udløste paniske kollektive aktioner. Efter de feudale rettigheders afskaffelse i 1793 var der tale om en myte, men selve mytens vedholdenhed viser ifølge ham tilbage til en fortidig realitet med meget følelige virkninger for bønderne.⁵⁵

⁵² Denne tilnærmelse af deres kapitalismebegreb indarbejder elementer fra den engelske marxist Maurice Dobb, hvis forsøg på en historisk koncipering af kapitalismen Lefebvre og Soboul ser ud til at have støttet og indarbejdet. Jf. Rodney Hilton, ed.: *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London 1978, pp. 122-127, samt Soboul *Comprendre*, pp. 71-79.

⁵³ Jf. Lefebvre i Hilton, op.cit., p.122, samt Soboul *Comprendre*, p. 316. Hermed nærmer Lefebvre sig Marc Blochs feudalismebegreb – jf. Bloch: *Feudal Society*, London 1975 (opr. 1940), p. 446.

⁵⁴ Soboul *Comprendre*, p. 331, jf. Soboul: 'Survivances »féodales« dans la société rurale française au XIXe siècle', *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, Vol. 23, 1968, pp. 965-986, her p. 983. Jf. også Claude Mazauric: *Sur la Révolution française: Contributions à l'histoire de la révolution bourgeoise*, Paris 1988, pp. 119-134.

⁵⁵ Soboul 'Survivances...', p. 980.

Denne brede bestemmelse af feudalismebegrebet tager således udgangspunkt i mentalitetshistoriske perspektiver fra neden. Den ser ud til at have vundet generel opbakning blandt franske historikere i 1960'erne.⁵⁶ Men selv om denne bestemmelse af ordet via de historiske aktørers begrebsbrug adskiller sig fra en rent sociologisk abstraktion, synes det at lægge sig nær ved netop det marxistiske produktionsmådebegreb. Soboul bestemmer da også i samme åndedrag feudalismen som en produktionsmåde, karakteriseret ved »un certain type de propriété, par un mode de production historique fondé sur la propriété foncière, antérieur au capital moderne et au mode de production capitaliste.«⁵⁷

Her, som andre steder i begge historikers analyser, aner man en strid mellem et udgangspunkt i mentalitetshistoriske betragtninger og et udgangspunkt i en overordnet marxistisk fasebestemmelse af den historiske udvikling. Hans feudalismebestemmelse hviler dermed ikke udelukkende på de historiske aktørers egen begrebsbrug, men også på samfundsvidenskabernes abstrakte institutionelle definitioner.

Synderligt præcist karakteriseres begrebet altså ikke, og forholdet mellem de to perspektiver, der anlægges på det, gøres ikke helt klart – hvilket siden bliver et centralt kritikpunkt for Furet.⁵⁸ Man kan tilføje, at Soboul selv i sin bestemmelse af feudalismen via traditionelle marxistiske begreber er ret vag, idet han alene fremstiller den som bundet til en 'bestemt type' jordejendom og som gående 'forud' for kapitalismen.

I deres karakteristik af den franske revolutions karakter udviser både Lefebvre og Soboul således en vis uklarhed, når det gælder forholdet mellem det almene niveau og mere detaljerede bevægelser, mellem revolutionens 'inderste årsag' og dens mere umiddelbare bevæggrunde, mellem revolutionens overordnet borgerlige karakter og autonomien hos bevægelser blandt adelen, bønderne og sans-culotterne.

Historien fra neden: Lefebvre, bønderne og mentaliteterne

Trods nogen indbyrdes uoverensstemmelse angående feudalismebegrebet vil begge historikere forene synet på den franske revolution som én borgerlig enhed med undersøgelser af revolutionen som sammensat af en mangfoldighed af bevægelser, både borgerlige og ikke-borgerlige. I det sidstnævnte ligger som nævnt en stor del af deres nyskabelse. Hovedvægten i deres empiriske forskning ligger ikke på borgerskabets

⁵⁶ Jf. Mazauric *Sur la Révolution*, p. 120, der citerer Jacques Godechots opsummering af en historikerkongres i 1968 om feudalismespørgsmålet.

⁵⁷ Soboul *La Révolution*, p. 6.

⁵⁸ Furet *Penser*, passim.

aktivitet, men på den almindelige brede befolkning i land og by. Gennem en oversigt over dette, deres centrale forskningsfelt, kan man ikke alene belyse deres opfattelse af disse aktører 'fra nedent', men også undersøge, hvorledes de vil forbinde delbestemmelserne af de 'mange revolutioner' med den almene karakteristik af revolutionen som én borgerlig, prokapitalistisk proces.

Lefebvres eget betydeligste forskningsresultat er hans fremdragelse af bønderne i den franske revolution – et forskningsfelt, der i øvrigt havde russiske snarere end franske aner.⁵⁹ Tætte kildestudier i doktorafhandlingen *Les paysans du Nord pendant la Révolution française* fra 1924 gør det muligt for ham at identificere en distinkt bonderevolution, som inden for den franske revolution som helhed var autonom, især idet den udviste antikapitalistiske tendenser.⁶⁰

Frem for én stor, udifferentieret masse fremstiller Lefebvre bønderne på revolutionens tid som en socialt heterogen størrelse med vidt forskellige interesser og med indbyrdes stridigheder. Den gruppe, han betegner som det 'rurale bourgeois', havde et individualistisk og protokapitalistisk udsyn og støttede udstykning af jorden. Heroverfor stod den store masse, et 'ruralt proletariat', som ud fra et kollektivistisk, konservativt og antikapitalistisk udsyn søgte at fastholde de hævdvundne kollektive rettigheder, især brugsretten til fælledarealerne.⁶¹

⁵⁹ Jf. den noget stedmoderlige behandling af bønderne i f.eks. Alphonse Aulard: *La Révolution française et le régime féodal*, Paris 1919, pp. 107ff, eller sammenlign Albert Mathiez: *La Révolution française*, Paris 1922-27 med J. Loutchisky: *La petite propriété en France devant la Révolution et la vente des biens nationaux*, Paris 1897; samme: *L'état des classes agricoles en France à la veille de la Révolution*, Paris 1911; Nikolai Karéiev: *Les paysans et la question paysanne en France dans la dernier quart du XVIIIe siècle*, Paris 1899. Lidt større fransk opmærksomhed vies bønderne i Jaurès, op.cit., f.eks. bd. 3, pp. 262f, men de frakendes her en central rolle for revolutionen, modsat hos Peter Kropotkin: *Die französische Revolution 1789-1793*, 2 bd, Frankfurt a.M. 1978, bd. 1, pp. V, 1-13. Til oversigt over de russiske historikere: A.Z. Manfred: 'L'étude de l'histoire de France en U.R.S.S.', *La pensée*, No. 76, 1957, pp. 42-46; Ado, op.cit., pp. 10f, 16f; Gianni Oliva: 'G. Lefebvre et les historiens russes de la Révolution française', *Annales historiques de la Révolution française*, No. 237, 1979, pp. 399-408.

⁶⁰ Lefebvre: *Les paysans du Nord pendant la Révolution française*, Paris & Lille 1924, pp. 277-338; Lefebvre *Études*, p. 249.

⁶¹ Lefebvre *Études*, pp. 250, 254. Tesens formulering fra 1924 drøftes i kontekst i Hunt 'Peasant politics...', p. 279, og Peter M. Jones: *The Peasantry in the French Revolution*, Cambridge 1988. Lefebvre er forbeholden over for termen 'ruralt bourgeois', men anvender den, fordi det er kutyme. Selve udtrykket synes at række tilbage til Karejev [Lefebvre *Les paysans*, p. 34; Peter M. Jones: 'George Lefebvre and the Peasant Revolution: Fifty Years on', *French Historical Studies*, Vol. 16, No. 3, 1990, pp. 645-663, her p. 648]. Det drøftes indgående i David Hunt: 'Peasant Politics in the French Revolution', *Social History*, Vol. 9, No. 3, 1984, pp. 277-299, her pp. 279-282; Cobban *Social*, pp. 108f. Jf. desuden Marc Blochs delvis parallelle skildring af den konservative indstilling hos de fleste franske bønder: Bloch: *French Rural History: An Essay on its Basic Characteristics*, London 1966, pp. 235ff.

De store bondemassers forsvar for deres egen levefod og for de kollektive rettigheder stred mod filosofernes og nationaløkonomernes anbefalinger. Og selv om bøndernes aktioner i 1789 var forbundet med den franske borgerlige revolution, navnlig i sin bekæmpelse af aristokratiets voksende fordringer og herremændenes rettigheder, så var dens dominerende aspekt det antikapitalistiske og kollektivistiske. Resultatet af revolutionens agrare omvæltninger blev et kompromis mellem bønderne og bourgeoisiet.⁶²

I et senere markant værk, *La Grande Peur de 1789* fra 1932, behandler Lefebvre på grundlag af de franske bønders klageskrifter fra revolutionsåret deres kollektive frygt for et aristokratisk komplot. Der var som før nævnt en generelt frygtsom mentalitet hos bønderne, oparbejdet gennem mange generationers genfortællinger af historier om skrækelige hændelser. Dertil kom de store jordbesidderes faktiske angreb gennem årtier på bøndernes ret til fælles græsning (*vaine pâture*) og – mere akut – den materielle nød efter den katastrofale høst i 1788. Af denne grøde opstod der i sommeren 1789 rygter om, at aristokratiet ville sende vagabonder og tyve ud for at hærge bøndernes ejendom som en slags hævn for tredjestandens dannelse af nationalforsamlingen. Rygterne bredte sig hastigt over store dele af landet og førte til omfattende opstande. Og dermed opstod en reel politisk faktor, idet de oprørske bønder pressede den nyligt konstituerede nationalforsamling til et opgør med adelens privilegier.⁶³ Frygten for et aristokratisk komplot, reelt eller indbildt, viste sig ved flere lejligheder afgørende for revolutionens udvikling.⁶⁴

I denne analyse kan anes en forholdsvis kompleks historisk sociologi og bevidsthedsteori, om end disse i Lefebvres egen tekst fremstilles empirisk-konkret, snarere end teoretisk-abstrakt. Idet han kortlægger en historisk mentalitet, som var specifik for de jævne bønder og havde rødder i deres sociale kår, kan han hævdes at analysere en form for klassebevidsthed. I modsætning til en simpel økonomisk forklaring af klassebevidsthed påviser han imidlertid, at bøndernes mentalitet afspejler en konkret social menneskelig eksistens, som ikke kun er økonomisk, men også kulturelt betinget. Den specifikke frygt afledes ikke direkte af en økonomisk eller i snæver forstand social klassebestemmelse. I stedet ses den som resultatet af en rygtedannelse, hvis umiddelbare baggrund er en *politisk* situation. Frygtens genstand er heller ikke nødvendigvis en real samfundsmæssig størrelse. Snarere påvises frygten at være relativt

⁶² Lefebvre *Les paysans*, p. 882; Lefebvre *Études*, p. 250; Jf. Lefebvre *Quatre*, pp. 159-168.

⁶³ Lefebvre 1970.

⁶⁴ Lefebvre 1970, pp. 232-235; Lefebvre *Quatre*, pp. 112-114, 168-172, 218, 222, 236.

objektuafhængig, om end ikke ganske ubegrundet i mere generelle sociale forhold.

Dette falder i tråd med den mentalitetshistorie, som var blevet udviklet omkring Annales-skolen, især med Marc Blochs forsøg fra 1924 i *Les rois thaumaturges* på at begribe fænomenerne kollektiv bevidsthed og kollektiv fejltagelse via en undersøgelse af den udbredte tro på, at bl.a. kapetingerkongerne havde kunnet kurere de skrofuløse ved håndspålægelse.⁶⁵ Hvor Bloch her viser tilbage til et Durkheim-inspireret begreb om kollektive repræsentationer som social kohæsionsfaktor,⁶⁶ udvikler Lefebvre imidlertid samme begreb inden for studiet af en revolution, altså den samfundsmæssige kohæsions *opløsning*. Han betragter således ikke det prærevolutionære samfund som en socialt udifferentieret konsensuspræget organisme med fælles værdier for hele samfundet – hvad Durkheim kalder 'mekanisk solidaritet' – men snarere som et konfliktfyldt klassesamfund, anskuet 'fra neden', via bøndernes praksis.⁶⁷

I artiklen 'Foules révolutionnaires' fra 1932 søger Lefebvre tilsvarende at begribe udviklingen af den revolutionære, handlende 'masse' (*foule*) i almindelighed ved at udvikle begrebet 'kollektiv mentalitet' som noget, der udvikledes *mellem* individerne og gennem deres interaktion snarere end som en forud konstitueret struktur.⁶⁸ Derigennem afgrænser han sig eksplicit fra Gustave Le Bons massepsykologi, der betragter den revolutionære masse som en rent mekanisk fungerende størrelse, i sidste ende styret af en lille flok ledere – en tese, der bygger på og understøtter den konservative revolutionshistoriker Taines tilgang.⁶⁹ Samtidig afviser Lefebvre den blandt revolutionshistorikere udbredte antagelse, at massen kan betragtes som en sum af individer med ensartede målsætninger. Sådanne revolutionære forsamlinger (*rassemblements*) er allerede organiserede størrelser. Ingen af disse opfattelser kan ifølge Lefebvre forklare f.eks. udviklingen af en revolutionær mentalitet omkring Bastillestormen den 14. juli 1789 eller de agrare opstande samme år. Disse opstande var ved deres begyndelse generelt kendetegnet ved 'masse'-aktivitet, altså ved en aktivitet uden organiserede revolutionære mål; disse blev først artikuleret i løbet af processen.⁷⁰

⁶⁵ Jf. Bloch: *Les rois thaumaturges. Étude sur le caractère surnaturel attribué a la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre*, Strasbourg & Paris 1924.

⁶⁶ Jf. R. Colbert Rhodes: 'Émile Durkheim and the Historical Thought of Marc Bloch', *Theory and Society*, Vol. 5, No. 1, 1978 pp. 45-73.

⁶⁷ Durkheim: *De la division du travail social*, Paris 1998, pp. 35-78.

⁶⁸ Lefebvre *Études*, p. 278.

⁶⁹ LeBon: *The French Revolution and the Psychology of Revolution*, New Brunswick 1980 (opr. 1912); LeBon: *Psychologie des foules*, Paris 1895.

⁷⁰ Lefebvre *Études*, pp. 271f, 287.

Igen undlader Lefebvre her at ekspliciterer sin teori i abstrakt form. Men pr. implikation afviser han både den metodologiske kollektivism og den metodologiske individualisme, foruden voluntaristiske teorier om opstande som resultater af nogle få 'opviglere'. I stedet udvikler han en interaktionsteori, der tilskriver de jævne menneskers kollektive handling en ret udstrakt grad af spontanitet.

Eftersom den handlingsstyrende mentalitet imidlertid kan opstå uden nogen gedigen reference til håndgribelige forhold, som i den 'store frygt' i 1789, er spontaniteten dog ikke at forveksle med en fyldestgørende eller adækvat bevidsthed. Det åbner teoretisk for den pointe, at massehandlinger bliver uhensigtsmæssige og frygtstyrede frem for rationelt og sagligt begrundede.

I det lys kan man læse Lefebvres bidrag til den langstrakte debat om loven af 22. Prairial år 2 (10. juni 1794), der blåstemplede den store terrorbølge. Han konfronterer her Albert Mathiez' sammenkobling af denne lov, der blåstemplede terroren, med dekretterne fra Ventôse – en tidligere måned i den Republikanske Kalender – om fordeling af de mistænkte jord til de fattige. Ligeledes imødegår han Henri Calvet som gav en modsat rettet forklaring af terroren. Calvet henviste til ny retsteori og revolutionær mystik, der var opstået, efter at magtens tredeling var brudt sammen.

I stedet udlægger Lefebvre revolutionsregeringens handlingsmønster som en reaktion på den frygt, der opstod under krigen mod bl.a. England: En række mordforsøg mod 'patrioter', herunder Robespierre, blev udlagt som en hævnaktion fra briternes side og gav anledning til loven af 7. Prairial om henrettelse af britiske krigsfanger. Denne skærpe af frygten bidrog yderligere til den diktatoriske revolutionsregerings frygt for, at den selv kunne være truet på grund af sans-culottes sympatier for de henrettede tilhængere af Danton og Hébert eller deres længsel efter at få virkeliggjort løfterne fra den demokratiske konstitution af 1793. I modsætning til de tidligere historikere analyserer Lefebvre således terroren som en taktisk manøvre, der skulle lede sans-culottes utilfredshed bort fra angreb mod regimet selv.⁷¹

De folkelige bevægelser i byerne: Soboul og sans-culottes

Mens de rurale bevægelser historie blev udforsket af Lefebvre, blev Soboul med sin doktorafhandling fra 1958 om de parisiske sans-culottes i 1793-94 skoledannende for studier af de folkelige bevægelser i

⁷¹ Lefebvre *Études*, pp. 67-89; jf. Mathiez *Révolution*. bd. 3, pp. 200f.

byerne. Et centralt udgangspunkt er hans kritik af de to betydeligste af de tidligere større tolkninger af de folkelige bevægelser på denne tid.

Den første er Albert Mathiez' tolkning fra 1920'erne af Robespierre som leder af en social revolution, der pegede mod en socialistisk samfundsorden. Især i dekreterne fra Ventôse om fordeling af de 'mistænkte' jord til de fattige ser Mathiez som nævnt ouverturen til en storstilet social revolution til gavn for det 'revolutionære proletariat'.⁷² Terroren ses hermed som et middel til social omfordeling fra aristokrater til fattige.⁷³ Denne politik stred imidlertid ifølge Mathiez mod de traditioner, som andre dele af montagnard-bourgeoisiet stadig var forbundet med, og førte derfor til Robespierres og den sociale revolutions fald i 1794.⁷⁴

Den anden tolkning er Daniel Guérins tolkning fra 1946 af en 'permanent revolutions' dynamik inden for den franske revolution, dvs. tendenser der pegede hinsides den borgerlige revolutions grænser og i retning af en socialistisk revolution. Denne dynamik ser Guérin især i de grupper af samfundet, som udvikledes til et 'embryonisk proletariat', kaldet *les bras nus* – 'de nøgne arme'. Disse stillede sig i spidsen for de mest radikale dele af de parisiske sektioner og klubber. Dermed lagdes grunden til en strid mellem dem og de regerende institutioner, herunder montagnardernes revolutionære regering og Sikkerhedsudvalget. Så mens Mathiez i stil med mange partikommunistiske kommentatorer ser en overgang til reaktionære, moderate kræfters styre *efter* Robespierres fald, vil Guérin se denne overgang allerede *under* Robespierre.⁷⁵

I en kommentar til Guérins værk anfører Lefebvre, at et fokus på de indre sociale skel i den republikanske lejr må betyde, at man overser den ydre kontrarevolutionære fjende og dermed det forhold, at krigs-

⁷² Mathiez *Révolution*, bd. 3, p. 148 og passim; Mathiez: *La vie chère et le mouvement social sous la terreur*, 2 bd., Paris 1973 (opr. 1927).

⁷³ Mathiez *Révolution*, bd. 3, pp. 200f, jf. 149, 223.

⁷⁴ Mathiez *Révolution*, bd. 3, p. 223; Mathiez: *La réaction thermidorienne*, Paris 1929, pp. 4f.

⁷⁵ Guérin: *La lutte de classes sous la Première République. Bourgeois et 'bras nus' 1793-1797*. 2 bd., Paris 1946. Ligesom udtrykket 'permanent revolution' afslører en inspiration fra Trotskijs analyse af den russiske revolution, findes i Guérins analyse af montagnarderne klare paralleller til Trotskijs analyser af stalinismens fremvækst i Sovjetunionen, muligvis også til trotskistiske analyser af den spanske borgerkrig. Ved siden af denne aktualpolitiske kontekst findes dog også antydningen af en anderledes analyse og periodisering af kapitalismen som et fænomen, der ikke kun skal søges i produktionsforhold inden for Frankrigs grænser, men også f.eks. i forholdet mellem verdensmarked, fransk handelskapital og koloniproduktion. En lignende tendens kan findes i skildringen af den haitianske revolution fra 1790'erne og frem hos en anden fremtrædende trotskistisk inspireret historiker, C.L.R. James: *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*, London 1980 (opr. 1938).

førelsen nødvendiggjorde et samvirke, en art 'folkefront' mellem de socialt dårligst stillede og det republikanske borgerskab, der under montagnardernes herredømme indførte et 'socialt demokrati'. Både Soboul og Lefebvre angriber desuden Guérins begreb om 'embryonisk proletariat' for at være en anakronistisk konstruktion, der overser sans-culotte-bevægelsernes historiske specificitet – herunder, at de frem for nogen social revolution blot ønskede at sikre deres daglige brød.⁷⁶ Samtidig lægger de afstand til Mathiez' opfattelse af Robespierre som socialrevolutionær, idet Lefebvre og Soboul understreger dels det taktiske element som det dominerende i revolutionsregeringens sociale reformer, dels krigen som den centrale aktuelle betingelse for revolutionens radikaliserings.⁷⁷

Sobouls doktorafhandling sigter mod at undgå Guérins anakronisme og i stedet skrive en 'historie fra neden' i Lefebvres tradition. Hvor Guérin bygger på publicerede kilder, inddrager Sobouls afhandling især den omfattende samling af politirapporter i Les Archives Nationales.⁷⁸ Soboul ser sans-culotternes aktioner som afgørende for revolutionens form. Den enestående radikale karakter af det franske borger-

⁷⁶ Georges Lefebvre: 'Kritik an Guérins These' (1947), in: Grab 1975, pp. 198-204; Soboul 1958, p. 10. Jf. Guérins forsvar: 'D'une nouvelle interprétation de la Révolution française', *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 1965, pp. 84-94. Ligesom Guérins analyse meget åbenlyst henter inspiration i en aktualpolitisk kritik af socialist- og kommunistpartierne folkefrontspolitik for at ofre kravet om de undertryktes befrielse, kan man således (om end knap så tydeligt) ane en principiel støtte til folkefrontslignende tænkemåder hos Lefebvre, Soboul og andre historikere inden for denne tradition. Erfaringerne fra folkefrontsperioden synes da også at have bidraget væsentligt til den fornemmelser af politisk aktualitet, som ganske givet har drevet både historikernes og publikums interesse for historiske revolutioner i mange lande. En del af grundtrækkene i denne tænkning om 'folket' snarere end 'klasserne' har dog rødder tilbage til jakobinismen under selve revolutionen og kan spores op gennem revolutionshistoriografien hos bl.a. Alphonse Aulard og Jean Jaurès. Jf. Nygaard *Borgerlig*, kap. 15 & 18.

⁷⁷ Jf. især Soboul: 'Robespierre and the Popular Movement of 1793-4', *Past and Present*, No. 5, 1954, pp. 54-70. Samme opfattelse er styrende i hans doktorafhandling fra 1958. I betragtning af bl.a. François Furets tilbøjelighed til at stemple Soboul som kommunistisk partisoldat er det værd at bemærke, at Sobouls analyse er væsensforskellig fra både traditionelle kommunistiske og fremherskende sovjetiske opfattelser af Robespierre. [Jf. hhv. T.A. Jackson (ed.): *Essays on the French Revolution*, London 1945; og A.Z. Manfred: 'La nature du pouvoir jacobin', *La pensée*, april 1970, pp. 62-83; samme: *Drei Portraits aus der Epoche der Großen Französischen Revolution*, Köln 1977, pp. 251ff] Især i 1950'erne bragte dette Soboul på kollisionskurs med partiledelsen og andre kommunistiske historikere – heriblandt Furet selv, hvis man tør tro historikeren Le Roy Laduries erindringer [Bétourné, op.cit. pp. 79f, 111; Mazauric Soboul, pp. 18, 56f; Michael Scott Christopher: 'An Antitotalitarian History of the French Revolution: François Furet's »Penser la Révolution française« in the Intellectual Politics of the Late 1970s', *French Historical Studies*, Vol. 22, No. 4, 1999, pp. 557-611, her p. 582].

⁷⁸ Et tilsvarende kildegrundlag findes i Kåre Tønnessons og George Rudés afhandlinger fra samme tid.

skabs brud med de gamle former, skriver han, blev realiseret gennem montagnardernes styre i 1793-94, hvis sociale grundlag var de laverestående dele af borgerskabet i alliance med småborgere og folkelige masser i byerne og på landet.⁷⁹ Ligesom Lefebvre fremhæver en autonom bonderevolution, taler Soboul om »un courant sans-culotte spécifique«, som på den ene side var uundværlig for den borgerlige revolution og på den anden side på flere punkter stod i opposition til borgerskabet.⁸⁰

Frem for Guérins kategorier *bras nus* og 'embryonisk proletariat' foretrækker Soboul betegnelsen *sans-culottes*, der blev brugt blandt de historiske aktører selv. Man kan heri se en mentalitets- og diskursfunderet gruppebestemmelse frem for en sociologisk klassebestemmelse.⁸¹ Denne ændring i kategoribetegnelsen ændrer samtidig selve undersøgelsesobjektet: Sans-culotterne ses som en bredere og mere sammensat størrelse end Guérins *bras nus*. Ud over lønarbejdere består Sobouls sans-culotte-kategori af mindre håndværkere og forretningsdrivende. Trods denne sociale heterogenitet agerede sans-culotterne ifølge Soboul ikke desto mindre som en enhed med et vist fælles ideal om et lovsikret egalitært demokrati af autonome småproducenter, bønder og håndværkere med frihed til at udveksle deres produkter som varer.⁸²

Soboul understreger i forlængelse heraf, at sans-culotterne ikke ønskede kapitalisme. Derimod ville de under montagnardernes styre diktere en kombination af økonomisk frihed og en vis social lighed. Mod Guérins opfattelse anfører Soboul, at sans-culotternes udsyn og mål i henseende til den økonomiske og sociale udvikling var 'prækapitalistiske', bundet til et demokratisk ideal om håndværkeres småproduktion, og at de i denne forstand var 'reaktionære'.⁸³ Sans-culotterne udgjorde ikke kimen til en arbejderavantgarde, sådan som Guérin antyder, men en »arrière-garde« til forsvar for den traditionelle økonomi.⁸⁴ Så hvor Guérin ser det, man kan kalde en *fremadrettet usamtidighed* i sit 'embryoniske proletariat', der stræber hinsides kapitalismen, så ser Soboul i sans-culotterne en *bagudvendt usamtidighed*, der stræber tilbage mod et præmoderne fællesskab.

Soboul kan hermed siges – med en term, som han ikke selv anvender

⁷⁹ Soboul *Précis*, p. 521. En ret detaljeret kritik af det empiriske grundlag for Sobouls sans-culotte-analyse findes i Richard Mowery Andrews: 'Social Structures, Political Elites and Ideology in Revolutionary Paris, 1792-94: A Critical Evaluation of Albert Soboul's *Les sans-culottes parisiens en l'An II*', *Journal of Social History*, Vol. 19, No. 1, 1985, pp. 71-112.

⁸⁰ Soboul 'Classes...', p. 53.

⁸¹ Soboul *Civilisation*, bd. 1, pp. 398-391.

⁸² Soboul *Précis*, p. 521; Soboul *sans-culottes* (1968), pp. 73f.

⁸³ Soboul 'Classes...', pp. 55f.

⁸⁴ Soboul 'Classes...', p. 55.

– at operere med et mere *statusorienteret* analyseapparat end Guérins klassemodel. Sans-culotterne udgjorde ifølge Soboul ikke en social klasse, men snarere en fælles front, der blev dannet i en specifik historisk sammenhæng, dvs. under den aristokratiske kontrarevolutions ydre trussel. Centralt for sans-culotternes dannelse som kollektiv social aktør var dermed en negativ og i vidt omfang politisk og kulturel afgrænsning fra alt, hvad de forbandt med 'det aristokratiske'.⁸⁵

Han understreger, at deres aktioner ikke bundede i abstrakte teorier om social revolution, men i spørgsmål om det daglige brød.⁸⁶ Dette førte dem ganske vist til at anfægte visse aspekter af de borgerlige idealer om ejendomsret. Nogen generel social kamp fra de besiddelsesløse mod de besiddende blev der imidlertid ikke tale om. Snarere fordrede sans-culotterne et indskrænket ejendomsbegreb, mens de besiddende borgere fordrede et absolut. De repræsenterede de fattigere forbrugeres interesser mod producenternes.⁸⁷ Og nok udgjorde lønarbejderne således en del af sans-culotterne. Men deres handlingsmønstre og motiver var ikke bestemt af deres position som lønarbejdere i produktionssektoren, men tværtimod af spørgsmålet om priserne på konsumvarer, dvs. deres købekraft ved et givet lønniveau. Derfor kæmpede de som samlet størrelse mere for *le maximum*, prisloftet på levnedsmidler, end for højere løn.⁸⁸ Med et begreb fra den engelske historiker E.P. Thompson kan man sige, at Soboul her karakteriserer sans-culotternes ideal som en variant af 'moral economy'.⁸⁹

Yderligere understreger Soboul, at sans-culotternes heterogene sociale sammensætning forhindrede dem i at udvikle en egentlig og distinkt klassebevidsthed. De nærrede ikke forhåbninger om en ophævelse af de besiddendes ejendomsret til produktionsmidlerne – hvilket ville have været en teoretisk nyskabelse. Den nyskabelse, der kom, bestod ikke i deres tankegods, der oftest var de rousseau'ske tanker, som også montagnarderne havde dyrket. Det nye bestod i, at de i praksis kæmpede for sådanne idealer.⁹⁰

⁸⁵ Soboul *sans-culottes* (1958), pp. 1029f. Jf. Soboul *sans-culottes* (1968), pp. 25, 40, 73; Soboul *La Révolution*, pp. 17f. Det vil næppe være helt urimeligt i denne statusorientering at se en slags mindre pointeret forløber for E.P. Thompsons fokus på bevidsthedsformer og handling i analysen af den engelske arbejderklasses dannelse. Jf. Thompson: *The Making of the English Working Class*, London 1965. Ligeledes kan man påpege fælles affiniteter til mentalitetshistoriske forståelsesrammer.

⁸⁶ Soboul *sans-culottes* (1968), pp. 60ff.

⁸⁷ Soboul *sans-culottes* (1968), p. 26, jf. også p. 70.

⁸⁸ Soboul *sans-culottes* (1958); Soboul *sans-culottes* (1968), passim.

⁸⁹ Jf. Thompson: 'The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century', *Past and Present*, No. 50, 1971, pp. 76-136.

⁹⁰ Soboul *sans-culottes* (1968), pp. 70f, 73f.

Over for blandt andre Guérins analyser fremhæver Soboul altså den historiske *specificitet* af sans-culotternes mentalitet, der havde anderledes forudsætninger end de former for klassebevidsthed, man kunne se i det tyvende århundrede. Ser man imidlertid nærmere på Sobouls karakteristika af sans-culotterne, kan man også finde tendenser, der peger i Guérins retning.

Soboul understreger således blandt andet, at sans-culotterne gennem deres praksis pegede i retning af andre konklusioner end de borgerlige montagnarder. Deres opfattelse af et 'folkeligt' demokrati adskilte sig fra bourgeoisiets formelle liberale demokrati.⁹¹ Og de mest 'bevidste' blandt sans-culotterne blev ikke stående ved de formelle frihedsrettigheder, men kæmpede for en mere substantiel og social befrielse:

Pour les plus conscients, la liberté et l'égalité ne sont pas données une fois pour toutes, mais se conquièrent chaque jour: la liberté devient libération, l'égalité conquête sociale; ainsi se réalise le bonheur commun que tous assignent comme but à la société.⁹²

Han påpeger også, at den opbakning, som sans-culotterne nød hos de borgerlige montagnarder, var taktisk bestemt af de ydre omstændigheder, især truslen fra den aristokratiske kontrarevolution. Følgelig måtte den forsvinde, så snart denne ydre trussel blev overvundet.⁹³

Og selv om sans-culotterne ifølge Soboul ikke må forveksles med lønarbejdere med en kohærent klassebevidsthed, så udgjorde lønarbejderne en stor del af dem, og blandt disse udviklede der sig en vis distinkt klassebevidsthed, som dog generelt ikke udmøntede sig i en social eller kommunistisk utopi.⁹⁴ Med andre ord vil heller ikke Soboul helt reducere sans-culotterne til blotte bærere af en kapitalistisk udvikling.

Ej heller fastholder han konsistent de formuleringer, man finder i hans tidlige skrifter, om sans-culotternes usamtidighed som en tilbage-skuende, regressiv tendens. Deres kamp, skriver han, bar nemlig også kimen til kapitalismens negation: den fremtidige moderne arbejderklasse og arbejderbevægelsen.⁹⁵

Sans-culotterne ses således her som usamtidige både i en bagudvendt

⁹¹ Soboul *sans-culottes* (1968), p. 235.

⁹² Soboul *sans-culottes* (1968), p. 235.

⁹³ Soboul *sans-culottes* (1968), pp. 31, 37.

⁹⁴ Soboul *sans-culottes* (1968), p. 239.

⁹⁵ Jf. Soboul *sans-culottes* (1958), pp. 410-416, 519-522.

og en fremadrettet forstand. Forholdet mellem de to temporaliseringer af dem afklares ikke hos Soboul selv. Han stiller sig derved tvetydigt til sans-culotternes historiske betydning: På den ene side hævder han, at de lavere sociale lag hele tiden var under bourgeoisiets kontrol:

(...) la bourgeoisie n'accepta l'alliance populaire contre l'aristocratie que parce que les masses lui demeurent subordonnées.⁹⁶

På den anden side hævder han, at de lavere lag var historiske drivkræfter i egen ret, idet de pressede bourgeoisiet til et mere radikalt opgør med det gamle samfund, end bourgeoisiet selv ønskede:

Elle [la bourgeoisie, BN] fut bientôt poussée en avant dans l'action révolutionnaire par les masses populaire, véritable élément moteur.⁹⁷

Den afgørende uenighed synes da at ligge i Sobouls påpegning af sans-culotternes historisk specifikke, ikke-klassemæssige mentalitet og i hans identifikation med et behov for at danne den fælles front mellem sans-culotter og det revolutionære bourgeoisiet mod den kontrarevolutionære trussel. Mens Guérin opererer med objektive klasseinteresser hos *kimene* til den moderne arbejderklasse, vil Soboul understrege en radikal *differens* mellem disse kim og den fuldt udvoksede, moderne arbejderklasse.

Heri kan man ane en central antagelse hos Soboul: At nederlaget for sans-culotternes egne fordringer ikke var et historisk kontingent spørgsmål, men tværtimod var bestemt af en række objektive, makrohistoriske forhold. Den radikaliserings af revolutionen, som montagnardernes styre realiserede med støtte fra sans-culotterne, bidrog ifølge ham til en mere effektiv udryddelse af levnene fra det gamle samfund. Under de foreliggende betingelser kunne det imidlertid kun blive et bidrag til at gennemføre den borgerlige revolutions pro-kapitalistiske opgaver *på vegne af* dette borgerskab. Sans-culotterne kunne med andre ord efter Sobouls opfattelse ikke blive andet eller mere end en hjælpestyrke for det republikanske borgerskab. De folkelige massers bevægelse »a contribué à faire avancer l'histoire par l'aide décisive apportée à la révolution bourgeoise«. ⁹⁸ Deres ønsker om social lighed kunne ikke forenes med »l'état objectif des nécessités historiques«. ⁹⁹

⁹⁶ Soboul *La Révolution*, p. 18.

⁹⁷ Soboul *La Révolution*, p. 30.

⁹⁸ Soboul *Précis*, p. 376. Jf. også Lefebvre *Quatre*, p. 244.

⁹⁹ Soboul *Précis*, p. 521.

Til grund for dette ræsonnement synes at ligge den aksiomatiske opfattelse, at kapitalismen var en uomgængelig historisk nødvendighed, hvorfor de folkelige bevægelseres nederlag måtte ligge implicit i »la marche dialectique de l'histoire elle-même«. ¹⁰⁰ Den faktor, som her kaldes »l'histoire elle-même«, historien *selv*, må på linje med andre citerede udtryk som f.eks. »l'état objectif des nécessités historiques« forstås som en objektivitet og uafvendelighed ved den historiske udvikling, uafhængigt af de historiske aktørers subjektive intentioner.

Der er en grundlæggende tvetydighed i den måde, hvorpå Soboul i *praksis* analyserer historien 'fra neden': Ifølge ham kæmpede sans-culotterne nok spontant og udgjorde den primære drivkraft, men i den givne historiske kontekst kunne der ikke opstå nogen virkeligt kommunistisk avantgarde; bourgeoisiet udgjorde det eneste mulige lederskab og blev dermed i stand til at beholde kontrollen og gennemtvinge sin vilje.

Hermed gives sans-culotternes bevægelser tillige en klarere objektivt borgerlig *mening* end i Lefebvres analyser af fattigbøndernes decideret antikapitalistiske og traditionalistiske oprør. En mentalitetshistorisk orienteret analyse af sans-culotternes subjektive ønsker og disses historiske specificitet kombineres hos Soboul med en ortodoks marxistisk opfattelse af den historiske udviklings faser som objektive.

Soboul og bønderne

Distinktionen mellem historiens objektivitet og aktørernes subjektive udsyn er tillige omdrejningspunktet for Sobouls senere hypotese om bønderne under den franske revolution. I hans tidlige værker støttes Lefebvres tese om en autonom og antikapitalistisk bonderevolution inden for den borgerlige revolutions rammer. ¹⁰¹ Noget mere end hos Lefebvre selv understreges dog her, hvorledes denne »courant paysanne« – man kan bemærke glidningen fra Lefebvres *bonderevolution* til Sobouls *bondestrømning* – fungerede »dans le cadre de la révolution bourgeoise«. ¹⁰² Han accepterer således Lefebvres tolkning, men synes at ville anfægte de antikapitalistiske, konservative tendenser, som den ældre historiker havde sporet hos det 'rurale proletariat'. ¹⁰³

¹⁰⁰ Soboul *sans-culottes* (1958), p. 1031.

¹⁰¹ Jf. Soboul 'Classes...', pp. 56f. Soboul: *Problèmes paysans de la révolution (1789-1848)*, Paris 1976, p. 128. Jf. også Soboul: 'The French Rural Community in the Eighteenth and Nineteenth Centuries', *Past and Present*, No.10, 1956, pp. 78-95.

¹⁰² Soboul *Précis*, p. 10.

¹⁰³ Lefebvres opfattelse var allerede i 1964 blevet anfægtet af Alfred Cobban, der med henvisning til revolutionstidens bondepetitioner hævdede, at det forholdt sig lige

På grundlag af dels de retningslinjer for 'sammenlignende revolutionsstudier', der udvikledes ved universitetet i Leipzig af Walter Markov og Manfred Kossok, dels den sovjetiske historiker A.V. Ados omfattende undersøgelse af bondeopstande under revolutionen, revideres Lefebvres opfattelse i skrifter af Soboul fra 1970'erne.¹⁰⁴ Derigennem reformulerer han tillige revolutionens almene historiske placering på en måde, der bedre tager højde for de indvendinger, som både Althusser-inspirerede strukturmarxister og antimarxistiske revisionister rejste.¹⁰⁵

Gennem en kildebaseret kortlægning af bondebevægelser mellem 1789 og 1794 viser Ado, at bondeopstande mod feudalismen var mere udbredte end almindeligvis antaget, og at bønderne efterhånden begyndte at rejse krav om en mere ligelig fordeling af jorden. Ado medgiver Lefebvre, at de oprørske bønder næppe betragtede en kapitalistisk økonomi som deres mål, men tværtimod dyrkede et ideal om nogenlunde egalitære, men indbyrdes selvstændige småbrug. Var opstandene end antikapitalistiske i bøndernes *subjektive* udsyn, ville deres utilsigtede, *objektive* konsekvenser dog have været til gavn for kapitalismens fremvækst. En jordreform med parcellering af mindre jordlodder ville nemlig have givet markedskræfterne friere spil, og gennem konkurrencen ville der hastigt være sket en indbyrdes social differentiering blandt bønderne og en koncentration af store jordbesiddelser på få agrarkapitalisters hænder.

Soboul overtager hovedtrækkene i Ados analyse. Når det franske landbrug efter revolutionen ikke umiddelbart udviklede sig i kapitalistisk retning, skyldtes det dermed ikke, at de franske bønder havde held til at forsvare deres traditionelle kollektivistiske ordninger imod en truende kapitalisme, sådan som Lefebvre mente. Grunden var derimod, at det ikke i tilstrækkelig grad lykkedes bønderne at gøre op med de store herremænd og at gennemtvinge deres ideal om en demokratisk-egali-

omvendt – at det var agrarområdernes *fattige*, der ønskede at opdele fælledarealerne, og de velstillede, som var imod det, fordi fælledjorden kunne bruges af de rige bønder til græsning o.l. [Cobban *Social*, pp. 114f].

¹⁰⁴ Jf. Soboul *Problèmes paysans*, pp. 117-134. Jf. Anatoli V. Ado: *Die Bauern in der Französischen Revolution 1789-1794*, Leipzig 1997 (russ. originaludg. 1971). Dette værk forelå dog ikke på vestlige sprog, mens Soboul levede, og Sobouls reception byggede fortrinsvis på korrespondance med Ado. Walter Markov: 'Revolutionen beim Übergang vom Feudalismus zum Kapitalismus. Eine vergleichende revolutionsgeschichtliche Betrachtung', *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Vol. 17, No. 5, 1969, pp. 592-595; Manfred Kossok: *Studien zur Vergleichenden Revolutionsgeschichte*, Berlin 1974.

¹⁰⁵ Jf. Regine Robin: *La société française en 1789. Semurs-en-Auxois*, Paris 1970; samme: 'La nature de l'état à la fin de l'ancien régime: Formation sociale, État et Transition', *Dialectiques* No. 1-2, 1973. pp. 31-54; Furet *Penser*.

tær, men individualistisk smådrift, hvor hver passede sin egen lille jordlod.¹⁰⁶ Endte den franske revolution ikke umiddelbart i et stærkt kapitalistisk samfund, hævdede Ado og Soboul, så var årsagen ikke, at dens anti-borgerlige impulser var for stærke, men paradoksalt nok at de havde været for svage.

Soboul fremhæver op gennem 1970'erne denne »révolution paysanne« som drivkraften bag den franske revolution.¹⁰⁷ Det indebærer en ret vidtgående omformulering af tesen om revolutionen som en borgerlig revolution. Borgerskabet forskubbes som central aktør til fordel for bøndernes antif feudale bevægelser. Revolutionen var dermed en borgerlig revolution for kapitalisme, ikke i kraft af aktører og hensigter, men i sine *konsekvenser*.¹⁰⁸

Dette indebærer, at Soboul ikke som i sine tidligere værker ser den franske revolution som den mest klassiske og typedefinerende (»la plus éclatante«) borgerlige revolution.¹⁰⁹ I stedet vil han se på de specifikke former for overgang fra feudalisme til kapitalisme i 'hvert enkelt tilfælde' (»chaque cas concret«). Anskuet således, tilføjer han, lader denne overgang sig næppe reducere til én model for borgerlig revolution.¹¹⁰

Sobouls udlægning af Ado lægger grunden til en række undersøgelser af revolutionstidens franske bønder ud fra tesen om bøndernes kampe som formgivende til overgangen til kapitalisme, *la voie paysanne*.¹¹¹ Den giver mulighed for et mere kohærent svar på de indvendinger, der hobede sig op mod Lefebvres tese om en autonom bonderevolution inden for den borgerlige revolution.

I henseende til begrebet 'borgerlig revolution' er fordelene ved Sobouls nye bondeanalyse åbenlyst: Begrebet kan underbygges ved at pege i retning af det absolutte befolkningsflertal som politisk aktør for mål, der ikke nødvendigvis stemte overens med deres hensigter. Fokus flyttes fra intentioner til konsekvenser og fra en universalistisk tese til en specifik fokus på hvert enkelt land.

¹⁰⁶ Soboul *Comprendre*, pp. 312, 297f. Jf. Soboul *Problèmes paysans*, p. 130.

¹⁰⁷ Soboul *Problèmes paysans*, p. 118.

¹⁰⁸ Videnskabshistorisk er det her interessant, at den britiske marxistiske historiker Christopher Hill tilsvarende og nogenlunde samtidig præciserede sin karakteristik af den engelske revolution som en borgerlig revolution i kraft af dens resultater, ikke dens aktører. Jf. Christopher Hill: 'The Theory of Revolution', David Horowitz (ed.): *Isaac Deutscher: The Man and His Work*, London 1971, pp. 115-131.

¹⁰⁹ Soboul *Précis*, p. 520; Soboul *La Révolution*, p. 5.

¹¹⁰ Soboul *Problèmes paysans*, p. 134.

¹¹¹ Jf. især Florence Gauthier: *La voie paysanne dans la Révolution française: l'exemple de la Picardie*, Paris 1977.

Indre spændinger i Lefebvres og Sobouls analyser

En nærmere gennemgang af Lefebvres og Sobouls analyser kan således nuancere revisionisternes billede af deres 'marxistiske' ortodoksi, men løser ikke i sig selv spørgsmålet om de mange revolutioners forhold til den borgerlige revolution.

Generelt spores en modsætning mellem praksis og struktur, trods idealet om integration: De mentalitetshistoriske elementer og de diskursive konstruktioner hos de historiske aktører selv står i et modsætningsforhold til en social dynamik, der ofte peger i en anden retning end deres diskurs og intentioner; dette gælder både i feudalismebegrebet, i bestemmelsen af sans-culottes og i analyser af bøndernes rolle.

Soboul sætter med sit skift af fokus fra revolutionens aktører til dens borgerlige konsekvenser og fra borgerskabets værdier til bønder og sans-culottes handling streg under revolutionens konkrete og multiple karakter og mere generelt historiens uafsluttede og 'åbne' karakter: »l'histoire n'est jamais immobile, elle n'est jamais finie«. ¹¹² I denne åbning af perspektivet ligger efter alt at dømme den væsentligste udvikling i Sobouls historiesyn, en perspektivændring som er fælles for en række af den tids partikommunistisk orienterede marxistiske historikere. ¹¹³

Dermed overvindes nogle af de vanskeligheder og uklarheder, der præger Lefebvres og Sobouls tidlige fremstillinger. Et forklaringsvakuum står imidlertid tilbage: Hvis revolutionens borgerlige resultater var utilsigtede, hvad havde da givet den borgerlig karakter?

Soboul, og i vid udstrækning Lefebvre, synes selv at have leveret et svar, nemlig i begrebet om 'historien selv'. Det må indebære, at der på den franske revolutions tid ikke kunne være andre muligheder end den borgerlige revolution til at befordre overgangen til kapitalisme. Denne antagelse er imidlertid bemærkelsesværdigt uunderbygget. Man ville naturligvis kunne søge at forsvare den med henvisning til f.eks. internationale relationer på den franske revolutions tid, men sådanne perspektiver udbygges ikke meget hos de franske revolutionshistorikere. Tværtimod synes også Sobouls aktør-specificering af revolutionsanalysen via Ados arbejde med bønderne at rumme en antagelse om en væsensnødvendig stadietudvikling inden for grænserne af den enkelte nation: Der var i hvert enkelt land tale om en form for overgang fra feudalisme til kapitalisme. ¹¹⁴

¹¹² Soboul *Civilisation*, bd. 1, p. 34.

¹¹³ Denne udvikling kan især iagttages i Louis Althusser's betydelige intellektuelle indflydelseskreds, men også i udviklinger i sovjetisk historieskrivning (f.eks. Ado) og i DDR (f.eks. Manfred Kossok).

¹¹⁴ Soboul *Problèmes paysans*, p. 17.

Dette ligger for så vidt i forlængelse af hans tidligere pointering af, at »[les] lois de l'évolution historique« – dette skal vel forstås som det evolutionære begreb om historien selv – ikke altid følges skematisk, men at historien derimod er en »mouvement dialectique«, og at de sociale klasser sjældent er homogene.¹¹⁵

Hermed er modsætningen mellem del og helhed, mellem de historiske aktørers praksis og en bestemt social evolutions objektivitet, dog kun konstateret, ikke forklaret. Tværtimod fungerer begrebet 'historien selv' her som en særlig, højerestående virkelighedsorden for historiens almene træk i modsætning til de særegne detalje- og formtræk, der reduceres til overfladekrusninger.

Denne indre modsætning synes delvis at være forbundet med en svag teoretisk mediering af de to historikers forskellige metodiske impulser. På den ene side rummer deres tilgang en videnskabshistorisk arv fra den rationalistiske tradition, fra oplysningstraditionen og fra den durkheim'ske videnskabsforståelse, overleveret via bl.a. Annales-skolen, der fokuserer på social konsensus, struktur og kohærens. På den anden side indarbejder de aspekter af marxismen som en teori om konflikt, handling og brud. Foreningen af de to elementer synes umiddelbart at kunne befordres af de elementer af social og historisk objektivitet, der også understreges i dele af marxismen. Dette teorihistoriske sammenfald kan dog næppe kompensere for den manglende teoretiske afklaring af forholdene mellem struktur og handling, mellem konsensus og konflikt.

De synteser af del og helhed, social handling og struktur, historie 'fra nedent' og sociale institutioner, der kan betragtes som den teoretiske kerne i Sobouls og Lefebvres værk, realiseres således kun delvis. En streng rationalisme og et monistisk videnskabs- og verdenssyn findes hos dem side om side med en metodisk pluralisme og historisme. Ikke mindst gælder dette begrebet 'borgerlig revolution' og dets relaterede kernebegreber klasse, feudalisme, kapitalisme, stat, som hver især synes at antage dobbeltbetydninger i deres værker: dels som elementer i en abstrakt teori om historiens struktur og forløb, dels som empiriske størrelser. Til trods for, at Soboul og Lefebvre netop kortlagde de almindelige mennesker som historiske aktører i egen ret, stod revolutionens generelle borgerlige karakter over for disse aktørers handlinger som en absolut og objektiv grænse. Sobouls og Lefebvres forestillinger om historisk praksis strider altså mod den opfattelse af objektivitet, som de tilskriver den makrohistoriske teori. Det almene og det særlige, teorien

¹¹⁵ Soboul 'Classes...', pp. 61, 62. Jf. Lefebvre *La Révolution*, p. 638.

og empirien, begreber og stof, er i vidt omfang adskilt i deres anvendelse af begrebet 'borgerlig revolution'.

Ikke desto mindre står nogle elementer tilbage, som måske kan udgøre frugtbare udfordringer til nutidens historiefag. På det mest almene plan forekommer det lovende at fortsætte den insisteren på utilsigtede konsekvenser af handlinger, som især Soboul arbejder med, idet man samtidig videreudvikler denne tilgang hinsides de rammer, der i Sobouls eget værk gav anledning til kritisable træk.

Ad denne vej vil man kunne tage højde for, at subjektive forestillingsrammer, diskurser osv. nok kan være historiske drivkræfter og relevante praksisformer, men at deres former og resultater er medbestemt af træk ved den sociale kontekst på flere abstraktionsniveauer – fra de mest umiddelbart-partikulære til de mest almene – og at den 'diskursive praksis' ikke kan antages at stemme overens med de faktiske resultater. Konsekvenserne af historiske forløb drives med andre ord nok frem af og gennem handling, men det er handling i brede sociale kontekster, ikke i et vakuum tømt for socioøkonomiske betingelser og forhold.

Hvis dette kan stå som den mest almene teoretiske udfordring fra Lefebvres og Sobouls tradition til nutidens historieforståelse, så er der dog en tilsvarende almen *kritisk* lære at drage af denne traditions resultater: Den kontekst, som handlingen indgår i, kan ikke tages for givet, men må være sig sin karakter af abstraktion bevidst. Den må med andre ord sigte efter at blive underbygget konkret. Det er utilstrækkeligt at henvise til 'overgangen til kapitalismen' som et fænomen, der vokser frem med historisk nødvendighed i hvert enkelt land – om denne overgang så tilkendes nok så mange nationalt særegne former. Tværtimod må et fænomen som kapitalismens fremvækst ses som en konkret, kompleks, *international* proces, der omfatter både partikulære produktionsforhold, kulturelle udviklinger og relationer mellem stater og samfund.

Inden for denne brede proces kan partikulære sociale og politiske revolutioner som den franske meget vel spille en central rolle. Og dermed kan selv det så forkætrede begreb 'borgerlig revolution' måske atter finde sin berettigelse. Begrebet ville her kunne dække to forbundne fænomener: dels denne verdenshistoriske proces i sin helhed, herunder adskillelsen af stat og samfund, verdensmarkedets udvikling og interaktion med det internationale statssystem med mere; dels de aspekter af de enkelte moderne revolutioner, hvori de forbinder sig med og bidrager til denne verdenshistoriske proces.¹¹⁶ Samtidig ville

¹¹⁶ Dette standpunkt har jeg udfoldet mere i artiklen 'The Meanings of »Bourgeois Revolution«: Conceptualizing the French Revolution', *Science & Society*, Vol. 71, No. 2, 2007, pp. 146-172. Jf. også de øvrige nyere bidrag til debatten om begrebets anvendelig-

begrebet kunne tilkendes signifikans i kraft af sin epokale kontrast til de senere revolutioner, hvor anti-borgerlige eller anti-kapitalistiske elementer har været fremherskende. Hvis det begreb om 'borgerlig revolution', som Lefebvre og Soboul udviklede, skal være bæredygtigt i dag, må det således være i en kritisk rekonstrueret form – anskuet som en globalhistorisk proces forud for udsondringen i nationale momenter af sociale og politiske brud.

Konklusion

Gennemgangen af grundtræk ved Lefebvres og Sobouls revolutionsanalyser viser, at de begge står for en historisk og historiografisk nyudvikling. Deres indsats og positive bidrag ligger ikke primært i svaret på det omdiskuterede spørgsmål om revolutionens borgerlige karakter, der mest fungerer som en rammeteori i deres værk. Vigtigere er kortlægningen af sociale bevægelseres handlingsmønstre og anlæggelsen af et mentalitetshistorisk nedfra-perspektiv, der øger forståelsen af den revolutionære, samfundsforandrende dynamik

Deres tilgange til revolutionen rummer dog begge et indre begrebsligt skel mellem netop den almene rammeteori og synet på revolutionen som bestemt eller medbestemt af ikke-borgerlige aktørers handling. Revolutionens borgerlige karakter fremstår hos de to som et uantastet karaktertræk, der bygger på almene forestillinger om dens konsekvenser og dens betydning for udviklingen af kapitalismen og den moderne statstype. Det lykkes derimod kun i begrænset omfang at specificere denne meget alment konciperede opfattelse af den borgerlige revolution på grundlag af dét særegne tilfælde, som den franske revolution er.

Dette er dog ikke ensbetydende med manglende historisk substans. Ved at knytte et enormt empirisk materiale til deres marxistisk inspirerede udlægning af den borgerlige revolutions begreb lykkedes det for de to historikere at nuancere denne tolkning af revolutionen betragteligt. Derigennem udviklede de også ganske nye forskningsveje. Nyt hos dem var revolutionsbegrebets brug som heuristik for studier af bønder og de lavere urbane sociale lag og disse to gruppers specifikke historiske mentalitet. Disse felter blev hos dem udforsket som led i en empi-

hed: Benno Teschke: 'Bourgeois Revolution, State Formation and the Absence of the International', *Historical Materialism*, Vol. 13, No. 2, 2005 pp. 3-26; Neil Davidson: 'How Revolutionary Were the Bourgeois Revolutions?', *Historical Materialism*, Vol. 13, No. 3, 2005, pp. 3-33 & No. 4, 2005, pp. 3-54; Henry Heller: *The Bourgeois Revolution in France, 1789-1815*, New York 2006.

risk nuanceret totalitetsforståelse, der omfattede ikke kun de historiske socioøkonomiske og politiske forhold, men også specifikke mentalitetsmæssige og diskursive strukturer.

De to historikere nåede dog aldrig til virkelig at konfrontere deres antagelser om revolutionens almene borgerlige, prokapitalistiske karakter med de særegne træk ved revolutionen, som ville kunne røkke ved denne antagelse – herunder de anti-borgerlige og antikapitalistiske træk hos sans-culottes og bønder, som de selv fremdrog. Til trods for dette kan deres bidrag næppe afvises uden videre – som det ofte ses i dag – men bør derimod indarbejdes kritisk i både generelle historieteoretiske udsyn og en rekonstrueret opfattelse af revolutionen.